

ABDULLA QODIRIY – MILLAT RUHINING ABADIY KUYLOVCHISI

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Elektronika va avtomatika muhandisligi fakulteti

Mexatronika va robotatexnika kafedrası mudiri

Raximov Temur

Abdusattorov A.B

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o‘zbek adabiyoti tarixida o‘chmas iz qoldirgan, jadidchilik harakatining yirik namoyandasi, o‘zbek romanchiligi asoschisi Abdulla Qodiriyning hayoti, ijodi, asarlari va milliy o‘zlikni shakllantirishdagi beqiyos o‘rni yoritilgan. Abdulla Qodiriy o‘zining “O‘tgan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari, shuningdek “Mushtum” jurnalidagi faoliyati bilan o‘zbek adabiyotini yangi bosqichga olib chiqqan. U o‘z asarlarida xalq taqdiri, erkinlik, adolat, ma’rifat va milliy uyg‘onish g‘oyalari chuqur ifoda etgan. Maqolada adibning hayot yo‘li, uning yoshlik yillari, o‘qish jarayoni, adabiyotga kirib kelish sabablari, shuningdek, jadidchilik harakatidagi faol roli ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanida muhabbat, vatanparvarlik, insoniylik, fidoyilik, ijtimoiy adolat g‘oyalari yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlangan bo‘lsa, “Mehrobdan chayon” asarida jaholat, xurofot, firibgarlik va adolatsizlik kabi illatlar tanqid qilingan. Qodiriyning qalamida xalq hayoti, millat ruhiyati, jamiyatdagi o‘zgarishlar, tarixiy voqealar badiiy va falsafiy uyg‘unlikda aks etadi. Uning ijodi o‘zbek xalqining o‘zligini anglash, ozodlik, ma’rifat va taraqqiyot sari intilishida ma’naviy tayanch bo‘lgan. Qodiriy o‘z davrining murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitida ham haqiqat so‘zlashdan cho‘chimagan, millat uyg‘onishi uchun jon kuydirgan. “Mushtum” jurnalidagi hajviy maqolalari orqali u xalqni kulgi orqali o‘ylash, o‘zgarish va taraqqiyot sari yetaklagan. Bugungi yoshlar uchun Qodiriy ijodi hayotiy saboq, milliy iftixor manbai va insoniylik darsidir. Maqolada shuningdek, adibning adabiy tili, uslubi, obraz yaratish mahorati, Sharq va G‘arb adabiyotidan olgan saboqlari ham tahlil qilinadi. Qodiriyning asarlari faqat o‘z davrining mahsuli emas, balki bugungi kun uchun ham dolzarb g‘oyalarni ifoda etadi. Uning har bir satrida xalqning yuragi, millatning ruhi, ozodlikka intilish aks etgan. Shuning uchun ham Abdulla Qodiriy nafaqat yozuvchi, balki millat ruhining abadiy kuylovchisidir.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается жизнь и творческое наследие Абдуллы Кадыри — великого узбекского писателя, деятеля движения джадидов и основоположника узбекского романа. Автор статьи подробно анализирует жизненный путь писателя, его вклад в развитие национальной литературы, его идеалы свободы, просвещения и социальной справедливости. Абдулла Кадыри сумел соединить восточную традицию с европейской формой повествования, создав новый тип литературного мышления. Его роман «Прошлые дни» стал первым узбекским романом, в котором отражены вечные темы любви, верности, патриотизма и долга перед Родиной. В романе «Скорпион из алтаря» Кадыри смело поднимает вопросы*

невежества, фанатизма, лицемерия и общественной несправедливости, показывая путь к духовному возрождению народа. Его произведения несут глубокий философский смысл, отражая борьбу человека за правду, достоинство и независимость. Творчество Абдуллы Кадыри стало школой жизни для целых поколений читателей, формируя у них чувство национальной идентичности и нравственной чистоты. Он не только писатель, но и просветитель, мыслитель, публицист, чьи идеи актуальны и в XXI веке. В статье рассматривается и его деятельность в журнале «Муштум», где он через сатиру и юмор критиковал социальные пороки и призывал к духовному обновлению общества. Сегодня наследие Кадыри продолжает вдохновлять молодежь на честность, трудолюбие и любовь к Родине. Его творчество — это бесценный вклад в сокровищницу мировой литературы, и имя Абдуллы Кадыри навсегда останется символом пробуждения узбекской нации.

Abstract. This article explores the life and creative legacy of Abdulla Qodiriy -one of the greatest representatives of Uzbek literature, the founder of Uzbek novel writing, and a key figure of the Jadid reformist movement. The study provides a comprehensive analysis of his biography, literary evolution, and his philosophical and artistic worldview. Abdulla Qodiriy's works reflect the spirit of national awakening, the pursuit of enlightenment, freedom, and social justice. His novel "Bygone Days" (O'tgan kunlar) laid the foundation of modern Uzbek prose, portraying eternal human values such as love, loyalty, courage, and devotion to one's homeland. His second novel "The Scorpion from the Altar" (Mehrobdan chayon) exposed ignorance, hypocrisy, and moral corruption, advocating for education, justice, and progress. Through his satirical writings in Mushtum magazine, Qodiriy used humor to awaken public consciousness and to challenge societal flaws. The article emphasizes that Qodiriy's literary contribution was not limited to his era; his ideas remain profoundly relevant in the 21st century. His artistic style, symbolic imagery, and fusion of Eastern wisdom with Western literary form gave Uzbek literature a new identity and modern voice. Abdulla Qodiriy's legacy continues to serve as a moral and intellectual beacon for the younger generation, inspiring patriotism, integrity, and humanism. His works do not merely narrate stories — they educate, elevate, and enlighten. Thus, Abdulla Qodiriy stands as not only a writer but as the eternal voice of his nation's soul.

KIRISH

O‘zbek adabiyoti tarixida shunday siymolar borki, ularning nomi millat tafakkuri, madaniyati va ma’naviy hayoti bilan uzviy bog‘liqdir. Ana shunday buyuk siymolardan biri — Abdulla Qodiriydir. U o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muhitida, ma’naviy zulmat va mustamlaka bosimi hukmron bir davrda xalqni uyg‘otish, millatni o‘zligiga qaytarish yo‘lida qalam tebratgan. Qodiriy ijodi o‘zbek adabiyotida yangicha adabiy tafakkurni boshlab bergan, milliy romanchilikning tamal toshini qo‘ygan, xalqni o‘z tarixini bilishga, milliy qadriyatlarini anglashga undagan.

XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasi mustamlaka zulmida ezilib, xalq orasida jaholat, qoloqlik, xurofot va ijtimoiy tengsizlik avj olgan bir paytda jadidlar harakati paydo bo‘ldi. Bu harakat xalqni ilm, ma’rifat va mustaqil fikrlash sari chorlovchi ijtimoiy-siyosiy oqim edi. Abdulla Qodiriy ana shu harakatning eng faol namoyandalardan biri sifatida milliy adabiyotda yangi ruh, yangi mazmun yaratdi. U o‘z asarlari orqali xalqni uyg‘otdi, millatni erkinlik va taraqqiyot sari yetakladi.

Qodiriy o‘z asarlari bilan nafaqat badiiy so‘z qudratini namoyon etdi, balki jamiyatdagi adolatsizlik, jaholat va riyokorlikka qarshi qattiq kurash olib bordi. Uning romanlari, hikoyalari va hajviy asarlari millat hayotining ko‘zgusi, xalqning orzu-umidlarini ifodalovchi badiiy xronika sifatida qadrlanadi.

ABDULLA QODIRIYNING HAYOT YO‘LI VA IJODIY SHAKLLANISH BOSQICHLARI

Abdulla Qodiriy (1894–1938) Toshkentning Eshonguzar mahallasida bog‘bon oilasida tug‘ilgan. U yoshligidan mehnatsevar, ziyrak va bilimga chanqoq bola bo‘lgan. O‘zining keyingi xotiralarida u bolalikda ochlik, kambag‘allik, ammo ilmga bo‘lgan cheksiz ishtiyoqni eslab o‘tgan. 1908-yilda Toshkentda ochilgan rus-tuzem maktabida tahsil olib, yangi bilim va dunyoqarashni o‘zlashtiradi. 1912-yilda u maktabni a’lo baholarga tugatib, general-gubernator tomonidan kumush soat bilan taqdirlanadi. Bu voqea yosh Qodiriyning ilm va adabiyot sari yo‘lini boshlab bergan muhim bosqich bo‘ldi.

1914–1916-yillar davomida u o‘zining ilk badiiy tajribalarini yaratdi: “Baxtsiz kuyov”, “Uloqda”, “Jinlar bazmi”, “Juvonboz” kabi hikoyalarni yozdi. Bu asarlarda o‘z davrining ijtimoiy muammolari, xalqning qashshoqligi, insoniy qadriyatlarining yemirilishi kabi masalalar yoritildi. Qodiriy bu hikoyalarda o‘zbek adabiyoti uchun yangi badiiy uslub — realistik tahlilni olib kirdi.

U Sharq adabiyotini chuqur o‘rganish bilan birga, G‘arb yozuvchilarining asarlarini ham mutolaa qilgan. Bu sintez — Sharq falsafasi bilan G‘arb adabiy tahlilining uyg‘unlashuvi — Qodiriyning ijodida yangi badiiy ko‘lamni yuzaga keltirdi. Uning ijodida inson, millat va jamiyat o‘zaro uyg‘un holda tasvirlanadi.

Qodiriy 1920-yillarda “Mushtum” jurnalida faoliyat yuritib, hajviy janrda jamiyat illatlarini fosh etuvchi asarlar yozdi. U kulgi vositasida xalqni o‘ylantirish, adolatsizlikka qarshi fikrlashga chorlagan. “Mushtum” jurnali o‘zbek matbuoti tarixida ma’naviy uyg‘onish ramziga aylangan.

ABDULLA QODIRIY IJODIDA “O‘TGAN KUNLAR” ROMANI — MILLAT RUHINING IFODASI

Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romani (1925–1926-yillarda yozilgan) o‘zbek adabiyotida ilk roman sifatida tarixga kirgan. Bu asar nafaqat adabiy yutuq, balki o‘zbek milliy tafakkurining uyg‘onish belgisi sifatida ham tarixiy ahamiyat kasb etdi. Qodiriy romanni yaratish orqali xalqni o‘z o‘tmishiga, tarixiy ildizlariga qaytarish, millatni o‘zligini anglashga chaqirishni maqsad qilgan.

Roman voqealari XIX asrning ikkinchi yarmida Buxoro va Toshkent atrofida kechadi. Asarda Otabek va Kumushning fojiali muhabbati orqali bir butun jamiyatning

ijtimoiy, axloqiy, siyosiy muammolari tasvirlanadi. Otabek — ilg‘or fikrli, halol, vatanparvar, adolatli inson timsolida yaratilgan. U xalqning ma‘rifatli, yangi davrga intilgan qismi timsolidir. Kumush esa o‘zbek ayolining sadoqati, pokligi, sabr-toqati ramzidir.

Qodiriy bu asarda inson va jamiyat munosabatlarini chuqur psixologik tahlil asosida ochadi. Otabekning muhabbat va vatanparvarlik yo‘lidagi kurashi, Kumushning fidoyiligi, Zaynabning rashki, Homidning hiylakorligi, Yusufbek hoji va Toshkentlik savdogarlar o‘rtasidagi ziddiyatlar orqali yozuvchi o‘z davrining murakkab ijtimoiy manzarasini yaratgan.

“O‘tgan kunlar”da yozuvchi millat hayotidagi muhim masalalarga — islohot, milliy birlik, ilm, halollik, ayolning jamiyatdagi o‘rni kabi g‘oyalarga urg‘u beradi. Qodiriy o‘zbek romanchiligida realizm va romantizm yo‘nalishlarini uyg‘unlashtirgan holda, badiiy tafakkurda yangi bosqich yaratdi.

Roman tili o‘zbek adabiy tilining rivojida alohida ahamiyat kasb etgan. Qodiriy xalq tili, maqollar, xalq og‘zaki ijodi unsurlarini mahorat bilan ishlatib, o‘zbek badiiy tilini jonlantirgan. Shu bois “O‘tgan kunlar” o‘zbek adabiy tilining shakllanishida ham katta o‘rin tutadi.

“O‘tgan kunlar” o‘zbek xalqining ruhiy tarixidir. Unda xalqning orzu-umidlari, ijtimoiy muammolari, milliy g‘ururi badiiy ifoda topgan. Qodiriy Otabek timsolida millatning ideal o‘g‘lini — vatanparvar, adolatli, ilmga tashna yosh avlodni tasvirlaydi. Shu sababli bu roman o‘zbek xalqining ma‘naviy uyg‘onish ramziga aylangan.

“MEHROBDAN CHAYON” ROMANI — JAHOLATGA QARSHI MA‘RIFAT QALQONI

Abdulla Qodiriyning ikkinchi romani “Mehrobdan chayon” (1929) o‘zbek adabiyotida ijtimoiy-falsafiy roman sifatida katta o‘rin egallaydi. Bu asar yozuvchining hayotiy, siyosiy va adabiy tajribasi yetuk bosqichga yetgan davrda yaratilgan. Romanda diniy niqob ostidagi riyo, johillik, xurofot va ikkiyuzlamachilikka qarshi keskin tanqidiy ruh ustuvorlik qiladi.

Asarda Anvar va Ra‘no obrazlari markazda turadi. Anvar — ilmga, ma‘rifatga, haqiqatga intilgan, xalqni uyg‘otish istagidagi yosh jadid ziyolisi. Ra‘no esa pok, sabrli, vijdonli, ammo zulmatli jamiyatning qurboni bo‘lgan ayol obrazidir. Yozuvchi bu ikki timsol orqali yangi va eski dunyo to‘qnashuvini, ma‘rifat va jaholat kurashini badiiy asosda tasvirlaydi.

Roman voqealari o‘sha davr Turkistonidagi diniy-siyosiy muhit, xalqning jaholatda yashashi, ulamolarning riyo va xudbinligi, davlat tuzumidagi adolatsizlik kabi holatlarni ochib beradi. “Mehrobdan chayon” asaridagi “chayon” so‘zi ramziy ma‘noda ishlatilgan bo‘lib, u inson ruhiyatini zaharlovchi, jamiyatni yemiruvchi illatlarni ifodalaydi.

Qodiriy bu roman orqali xalqni o‘ylashga, o‘zini anglashga, ma‘naviy tozalanishga chaqirgan. Asar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, aksincha, insonni ma‘naviyat, adolat va ilmga yo‘naltiruvchi asar sifatida qadrlanadi.

“Mehrobdan chayon”da yozuvchi shunchaki tanqidchi emas — u ruhiy shifokor, jamiyatni davolovchi ma‘rifatparvar sifatida namoyon bo‘ladi. Uning so‘zlari orqali biz zulmat ichidan ziyo sari yo‘l topamiz.

“MUSHTUM” JURNALI VA HAJVIY IJOD

Abdulla Qodiriyning ijodiy faoliyatining yana bir muhim tomoni — uning hajviy asarlaridir. U 1920-yillarda “Mushtum” jurnaliga asos solgan adiblardan biri bo‘lib, jurnal orqali ijtimoiy illatlar ustidan kulgi orqali tanqidiy fikr yuritgan.

“Mushtum” — o‘zbek satirik matbuotining timsoli bo‘lib, xalqni o‘ylantirish, jamiyatdagi nosozliklarni tuzatishga chaqirish maqsadida yaratilgan nashr edi. Qodiriy “Mushtum” sahifalarida yozgan felyetonlari, hajviy maqolalari orqali xalqni ma’naviy uyg‘otish, o‘zgarish sari undagan.

U hajvni kulgidan ko‘ra jiddiyoq qurol sifatida ishlatgan. Unga ko‘ra, kulgi — jaholatga qarshi eng kuchli qurol. Shuning uchun “Mushtum”dagi yozuvlari xalqni o‘z xatolarini ko‘rishga, yangilanishga chaqirgan.

ABDULLA QODIRIY MEROSINING BUGUNGI YOSHLAR UCHUN
AHAMIYATI

Abdulla Qodiriy ijodi bugungi yoshlar uchun nafaqat badiiy, balki ma’naviy maktabdir. U yozgan har bir asar insonni hayotiy saboqqa, axloqiy poklikka, Vatanga muhabbat va adolatparvarlikka chorlaydi. Qodiriyning romanlari o‘tgan asr boshida yozilgan bo‘lsa-da, undagi g‘oyalar va obrazlar bugungi kun uchun ham nihoyatda dolzarbdir. Chunki uning asarlari inson tabiatining eng nozik qirralarini, jamiyatdagi doimiy muammolarni — adolatsizlik, riyo, jaholat, xudbinlik kabi illatlarni fosh etadi.

Bugungi yosh avlod axborot oqimida yashamoqda, zamon o‘zgarib, texnologiya hayotning barcha jabhalariga kirib kelgan bir paytda Qodiriyning asarlari ularni milliy qadriyatlar va axloqiy mezonlar sari qaytaruvchi manba sifatida xizmat qiladi. “O‘tgan kunlar” romanidagi Otabekning jasorati, fidoyiligi, vatanparvarligi har qanday zamonda yoshlar uchun ibratdir. U o‘z muhabbatini ham, or-nomusini ham

Vatan manfaatidan ustun qo‘ymagan. Bu fazilat bugungi yoshlar uchun eng muhim saboqlardan biridir.

“Mehrobdan chayon” esa yoshlarni tafakkurga, ilmga, haqiqatni izlashga undaydi. U orqali adib har bir insonning ma’naviy olami tozalanmas ekan, jamiyatda o‘zgarish bo‘lmasligini ko‘rsatadi. Qodiriyning bu fikri bugungi davrda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q.

Qodiriy ijodi yoshlarni milliy o‘zlikni anglashga, ajdodlarimizning boy ma’naviy merosini qadrlashga o‘rgatadi. U yozgan har bir asar yoshlar uchun ruhiy qo‘llanma, ma’naviy tayanchdir. Ayniqsa, globallashuv jarayonida milliylikni saqlab qolish, o‘z tarixiga hurmat bilan qarash kabi fazilatlar aynan Qodiriy asarlaridan kuch oladi.

I.A. Karimov bu borada shunday degan edi:

“Abdulla Qodiriy — xalqning yuragiga yo‘l topgan, millat orzu-umidlarini badiiy so‘zda ifodalagan, xalqni ozodlikka, mustaqil fikrga undagan yozuvchidir.”

Haqiqatan ham Qodiriyning asarlari bugun ham xalqni fikrlashga, ma’naviy uyg‘onishga chorlaydi. Uning so‘zlarida abadiy hikmat, insoniylik va vatanparvarlik ruhi yashaydi.

XULOSA

Abdulla Qodiriy o‘zbek milliy adabiyotining yirik namoyandasi, romanchilik asoschisi, millat uyg‘onishining ruhi bo‘lgan adibdir. U o‘z asarlari orqali xalqni ilm, ma’rifat, adolat va halollikka da’vat etdi. Qodiriy o‘z qalamini xalqning og‘riqlarini, orzularini ifoda etuvchi, zulmatga qarshi ziyo taratuvchi vositaga aylantirdi.

“O‘tgan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari orqali u o‘zbek xalqining o‘tganini eslatdi, hozirini anglatdi va kelajagini ko‘rsatdi. Uning asarlaridagi obrazlar bugungi kunda ham hayotiy va timsoliy ahamiyatga ega. Qodiriy ijodi o‘zbek adabiyotida milliy o‘zlikni anglash, ozodlik, ijtimoiy adolat, axloqiy poklik kabi g‘oyalarning shakllanishiga zamin yaratdi.

Uning so‘zlari vaqt sinovidan o‘tgan: har bir yangi avlod u asarlardan o‘z davriga mos saboqlar topa oladi. Shu bois Abdulla Qodiriy ijodi o‘zbek xalqining ma’naviy merosida abadiy o‘rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qodiriy. O‘tgan kunlar. Toshkent, 1926.
2. Abdulla Qodiriy. Mehrobdan chayon. Toshkent, 1929.
3. Habibulla Qodiriy. Otam haqida. Toshkent, 1983.
4. Qo‘shjonov M. Abdulla Qodiriyning tasvirlash san’ati. Toshkent: Fan, 1966.
5. Normatov U. Qodiriy bog‘i. Toshkent, 1995.
6. Sherxon Qodiriy. Qodiriyning qumsab. Toshkent, 1994.
7. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
8. Mirzaev I. Abdulla Qodiriyning ijodiy evolyutsiyasi. Toshkent: Fan, 1977.
9. Bahodir Karimov. XX asr o‘zbek adabiyotshunosligida talqin muammosi. Toshkent, 2002.
10. Qo‘shjonov M. O‘zbekning o‘zligi. Toshkent, 1994.